

Haydnkvartetterna, K 387, 421, 428, 458, 464, 465.

Dessa 6 kvartetter tillkom under ca två år, från december 1782 till januari 1785. Mozart hade träffat Haydn 1781 och hört hans kvartetter op. 33. De gjorde ett starkt intryck på honom och han beslöt att själv ta upp kvartettskrivandet efter 10 års uppehåll. Han skrev dessa sex kvartetter utan att ha någon beställning och lade ner hela sin själ i komponerandet. Arbetet gick emellertid påfallande långsamt och trögt, vilket var ovanligt för Mozart. Och i sin dedikation till Haydn skriver Mozart att de sex kvartetterna var *frukten av ett långt och mödosamt arbete*. Haydn var själv närvarande vid kvartetternas uppförande i Mozarts hem. Det är vid detta tillfälle han uttalar det berömda yttrandet till Mozarts far: *Inför Gud och som en ärlig man försäkrar jag, att er son är den störste kompositör jag känner till person eller till namn. Han har smak och vad mera är en mycket grundlig kunskap om komposition*. Detta säger alltså en man som gått till musikhistorien under epitetet ”stråkkvartettens fader” och själv tonsatt 68 stråkkvartetter, varav åtminstone hälften hör till standardrepertoaren för världens stora stråkkvartettensembler!

Mozarts Haydnkvartetter är mycket varierande i sin stämning. Var och en av dem innehåller dessutom många olika bottnar liksom en för Mozart ovanligt stor portion romantik. I Bonniers musiklexikon skriver artikelförfattaren att de *i föreningen av melodisk charm och konstfullt arbete når en inom genren senare aldrig överträffad storhet och styrka*. Det är inget dåligt omdöme med tanke på att Mozart själv skrev ytterligare fyra kvartetter för att inte tala om Beethovens och Schuberts sena kvartetter.

Stråkkvartett G-dur K 387

1. *Allegro vivace assai* 2. *Menuetto: Allegro – Trio* 3. *Andante cantabile*
4. *Molto Allegro*
1782-83

Man kan inte alltid lita på att kvartett nr 1 i den uppsättning om 6, som var så vanliga under Wienklassicismen, var den som skrevs först. Kompositörerna ville gärna att nr 1 skulle ge ett imponerande intryck och kunde därför tänka sig att flytta om i verken. Den här kvartetten har dubbel anledning att stå som nr 1; den skrevs först och som imponerande inledningskvartett lämnar den intet övrigt att önska. Det är ett ljusst och glatt verk, även om det förekommer skuggor här och där, som i de flesta av Mozarts mogna verk i dur.

Första satsen, *Allegro vivace assai*, inleds i 1:a violinen med följande tema:

Överledningen till sidotemat är påfallande rik på kromatik. Sidotemat introduceras av 2:a violinen:

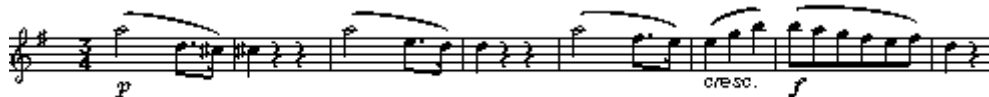

Genomföringen är ovanligt lång och utvecklar framför allt tema 1. Den börjar lite försiktigt och eftertänksamt för att efter 16 takter stegras till ett dramatiskt forte. Känslösvallet bedarrar och genomföringen får ett lugnare slut. Återtagningen följer normerna, med sidotemat, nu som sig bör, i G-dur.

Andra satsens *Menuett: Allegro* (ursprungligen beteckningen *Allegretto*) är ovanligt omfattningsrik och den inledande menuetten är faktiskt stöpt i sonatform. Liksom föregående sats är den fylld av kromatik: Första temat ser ut så här:

Lägg märke till att tonerna i takterna 3-6 omväxlande ska spelas *piano* och *forte*. När detta utförs som det är tänkt, ger det en synnerligen påtaglig effekt. Sidotemat består endast av 8 takter i denna korta exposition:

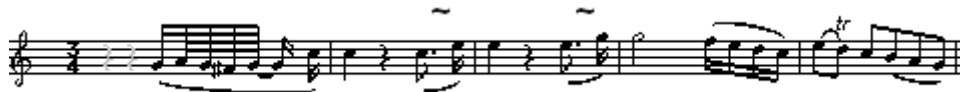
Ytterligare ett pregnant tema presenteras innan expositionen tas i repris. Efter en kort genomföring (22 takter) följer återtagningen. Genomföring och återtagning ska enligt partituret spelas i repris.

Trion som följer går i g-moll. Den inleds med ett fränt tema:

Sedan följer åtta takter av en kanon innan det kärva temat återkommer. Satsen avslutas enligt "regelverket" med att den mera sorglösa menuetten tas da capo.

Den långsamma satsen är ett *Andante cantabile* i C-dur och har avsnitt av hisnande djup och skönhet. Den är skriven i sonatform men utan egentlig genomföring. I stället bearbetas motiven i återtagningen. Inledningstemat, som omedelbart fastslår stämningen låter så här:

Sidotemat i G-dur är lika intagande:

Temperaturen höjs vid flera tillfällen, t.ex. när Mozart gör utflykter till d-moll och g-moll.

I denna imponerande kvartett är det kanske ändå sista satsen som gör störst intryck. Det är fråga om ett *Molto allegro*, även det i sonatform. De första sexton takterna är en fuga, som inleds med temat i violin 2.

Den följs av några takter med åttondelar i svindlande fart, som växlar mellan violinerna, och som snart får en kontrapunktisk utveckling. Sedan presenterar cellon ett nytt fuga-tema,

som så småningom kombineras med det första temat.

En lustig, danslik liten melodi av sidotemakaraktär (D-dur) tar sedan vid, innan expositionen avslutas.

Genomföringen är magnifik och inleds med en serie uppåtgående kromatiska fraser, som vandrar runt i de olika instrumenten. Återtagningen börjar med de ”svindlande åttonde-larna” följt av en kombination av de två fugamotiven. Codan börjar med de kromatiska fraserna från genomföringen och slutar i piano med det första fugatemat. Detta sätter punkt för ett makalöst verk.

Stråkkvartett d-moll K 421

1. *Allegro moderato*
2. *Andante*
3. *Menuetto: Allegretto – Trio*
4. *Allegretto ma non troppo – Più allegro*

1783

Denna kvartett, så full av svärmod och pessimism, kallas i bland *Barnsängskvartetten*, därför att den skrevs samtidigt med hustru Constanzes förlossningsarbete under första barnets nedkomst. En del musikforskare menar t.o.m. att hustruns skrik under födslovårdorna återkommer i alla satserna i form av ett kort motiv av tre toner. Även om man som lyssnare missar denna sammanhållande finess, är det synnerligen lätt att gripas av denna kvartett.

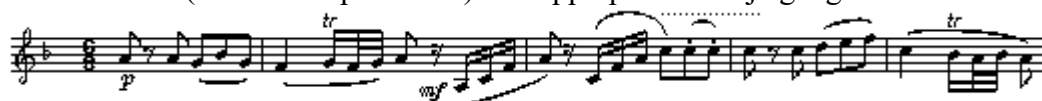
Första satsen, ett *Allegro*, inleds med ett sorgset tema som kommer att dominera satsen:

Sidotemat i dur är ljuvare men gör med sina sextondelar i ackompanjemanget ändå ett oroande intryck:

Andantet är skrivet i tredelad visform. Den första delen låter nästan fridfull men har något rastlöst över sig, i synnerhet motivet bestående av 4 stigande toner, som hörs redan i takt 2 och 3 (se notexempel nedan) och upprepas en tredje gång av violan.

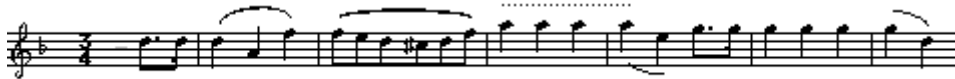

I mellandelens dramatiska avsnitt är det just detta motiv som utnyttjas och dominerar. Man ska också lägga märke till de fyra upprepade toner i takt 3-4, som streckats i notexemplet ovan. I mellandelens tema återkommer dessa fyra som viktigt inslag:

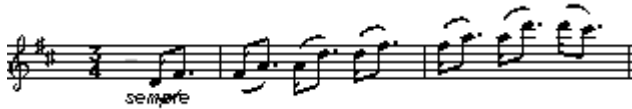

Omedelbart efter detta tema följer så i cellon det magiska motivet med 4 stigande sextondelar från första delen. Satsen avslutas med omtagning av första delen utan repris och en kort coda. Denna avslutas med första temats sextondelsmotiv, som nu spelas fyra gånger och med cellon som avslutare.

Menuetten, *Allegretto*, inleds med ett handfast, nästan trotsigt tema, som kvarhåller kvartetterns betryckta stämning: Lägga märke till 4-tonsmotivet (punktmarkerat):

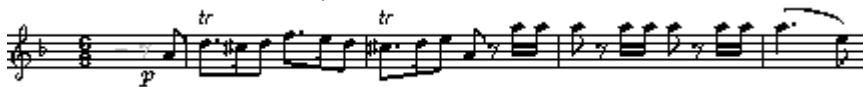

Menuettens 2:a tema liknar rytmiskt tema 1. Betydligt ljusare klingar trion i D-dur med sitt lustiga, synkoperade tema:

Den kärva ordningen återställs när menuetten repriseras.

Mozart avslutar sällan ett verk i molltonart med en sats i moll. Sista satsen, *Allegro ma non troppo* (d-moll), är ett av Mozarts fåtaliga undantag. (Se kommentarer till gemollkvintettens finalsats). Satsen består av tema med 4 variationer och en coda.

Lägg märke till trettonsmotivet som upprepas tre gånger i takterna 2-4. Det har stora likheter med det upprepade 4-tonsmotivet i satserna 2 och 3. Den fjärde variationen i dur gör ett halvhjärtat försök att skingra melankolin men i codan återkommer molltonaliteten när temat repeteras. I codan accentueras rolösheten av den envisa upprepningen av samma ton. Det är 3-tonsmotivet i temat som nu blivit fyra toner.

Detta motiv, av många betraktat som hela kvartetterns motto, avslutar satsen i forte.

Stråkkvartett Ess-dur K 428

1. *Allegro non troppo*
 2. *Andante con moto*
 3. *Menuetto: Allegro – Trio*
 4. *Allegro vivace*
- 1783

Ess-durkvartetten är huvudsakligen ljus till sin karaktär. Första satsen har ett originellt huvudtema genom att flera av tonerna är ovanliga inslag i Ess-dur. Den tonala stabiliteten¹ går dock aldrig förlorad hos Mozart. Med det inledande oktavintervallet fastställer han tonarten. Den blir sedan inte ifrågasatt trots de främmande tonerna som följer i takterna 2 och 3.

Sidotemat i B-dur tas upp av en av violinerna och upprepas av violan:

En slutgrupp börjar med tassande åttondelar i cello medan övriga spelar långa toner. Den avslutar expositionen, som därefter tas i repris.

¹ Charles Rosen, *The Classical Style*. New York 1997, s. 185–187

Sedan följer en spännande genomföring. I de första fyra takterna hörs huvudmotivet men sedan dominerar det andra temats 7 första toner (se understrykning i notexemplet ovan). Detta slående motiv växlar med eller spelas tillsammans med snabba triolpassager, och båda motiven vandrar mellan instrumenten.

I återtagningen sker det en del utvecklingar av huvudtemat innan sidotema och slutgrupp avslutar satsen.

Den andra satsen, *Andante con moto*, har av Folke H. Törnblom beskrivits som *egenartat drömsk och romantiskt intensiv*. Den är svår att få grepp om tematiskt, men är harmoniskt intressant. Det påstås att Mozart haft den långsamma satsen i Haydns op. 20:1 som modell. Satsen har sonatform och inleds med följande tema:

Sidotemat är lätt att missa, eftersom det smyger in i melodiflödet utan tydlig markering:

Expositionen ska repriseras. Genomföringen behandlar enbart huvudtemat. Kanske kan operahabituéer här uppfatta en passage, som påminner om ett motiv ur *Tristan och Isolde*. Huvudtemat med sin markerade andra ton signalerar återtagningens början.

Menuettsatsen, *Allegro*, är som vanligt mera greppbar med sina handfasta teman. Menuettens första tema börjar med två stora intervaller i forte, följt av åttondelar i piano. (Asteriskerna markerar platsen för tvåtonsornament.):

Trion har med sin kromatik en något mörkare stämning:

Fjärde satsen, *Allegro vivace*, är ett rondo som har mycket av Haydns espri och humor. Formen är ABABA-coda. Det återkommande huvudtemat är korthugget och stadigt:

Episodernas tema har effektfulla växlingar mellan svagt och starkt:

Stråkkvartett B-dur K 458

1. *Allegro vivace assai* 2. *Menuetto: Moderato* – Trio 3. *Adagio* 4. *Allegro assai*
1883-84

Detta är den kanske populäraste av de sex Haydn-kvartetterna. Första satsens spänstiga och något fanfarliknande huvudtema har gett kvartetten det märkliga smeknamnet *Jaktkvartetten*; detta är sannerligen ingen musik för jakttillfällen. Satsen har beteckningen *Allegro vivace assai*.

Satsen har onekligen sonatform men av en typ där expositionen brukar kallas kontinuerlig. Det betyder att en typisk sidogrupp saknas. I stället fortskrider expositionen fortspinningsmässigt efter huvudtemats presentation. I detta avsnitt lägger man märke till en liten en liten lustig drill, som förflyttar sig likt rop och svar genom de olika instrumenten. Den är streckmarkerad i notexemplet.

Det är detta motiv, som i genomföringen bygger upp satsens mest spännande avsnitt. Genomföringen börjar med ett helt nytt tema, sångbart, som vore det en ersättning för bristen på ett sidotema i expositionen.

Sedan kommer drillen från tema 2, nu i en ny, magisk skepnad, som omedelbart griper tag i lyssnaren:

Återtagningen följs av en ganska lång och kraftfull coda med fortsatt bearbetning av temana.

Andra satsen är en menuett, *Moderato*. Huvudtemat har en utpräglad danskaraktär. Det utstrålar en behärskad elegans:

Trios luftigare tema utgör en härlig kontrast till menuettens tyngre promenerande.

Liksom i G-durkvartetten K 387 placerar Mozart den långsamma satsen som nr 3. Den har beteckningen *Adagio* och är skriven i sonatform utan genomföring. Det första temat är fyllt av utsmyckningar: (Asterisken i första takten markerar platsen för ett s.k. förslag.)

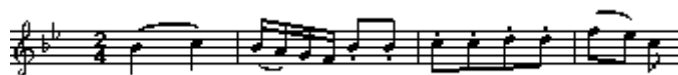

Med en alldeles speciell magi – som om man förflyttats 50 år framåt i tiden – klingar det andra temat med sitt ackompanjemang av tickande 16-delar.

Återtagningen följs av en coda.

I den dynamiska och spirituella sista satsen, *Allegro assai*, är det tre teman att hålla reda på:

Genomföringen börjar med de första två takterna av 1: a temat. Det är också detta lilla avsnitt som spelar störst roll i genomföringen och skickligt bollas mellan stämmorna.

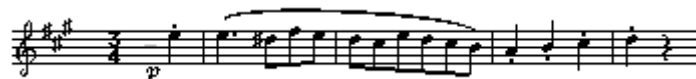
Denna med rätta berömda kvartett avslutades den 9 november 1784 och sägs ha sysselsatt Mozart under två månader. Men det finns musikforskare som menar att den kanske påbörjades redan 1½ år tidigare för att sedan ligga och vila i över ett år.

Stråkkvartett A-dur K 464

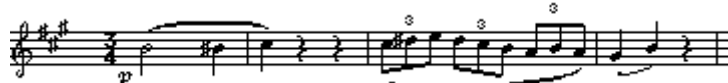
1. *Allegro* 2. *Menuetto – Trio* 3. *Andante* 4. *Allegro non troppo*
1784-85

Detta är vad jag kallar ett verk! sade Beethoven efter att hemma hos Carl Czerny² ha sett Mozarts A-durkvartett K 464, den femte av de s.k. *Haydnkvartetterna*. Även utan kunskaper i kompositionsteknik kan man vid en titt i partituret ana denna kvartetts skickliga tematiska uppbyggnad. Små korta motiv som upprepas eller imiteras kan sägas vara hela verkets signum, åtminstone satserna 1, 2 och 4. Det var därför säkert inte en tillfällighet att Beethoven, som likt Haydn var de korta motivens mästare, fastnade för just denna kvartett.

Första satsen börjar med ett huvudtema som klingar glatt och menuettlikt:

Lägg märke till de 4 tonerna i andra takten (understreckade). Detta lilla motiv kommer att spela en allt överskuggande roll i satsen. Sidotemat är också mycket koncentrerat:

Genomföringen utvecklar framför allt huvudtemat och dess 4-tonsmotiv mästerligt. Återtagningen följer praxis och är snarlik expositionen.

I den andra satsen, *Menuetto*, är det första menuettetemat uppbyggt av 2 st. motiv, som båda imiteras: det första (takt 1-2) med en tons höjning, det andra (takt 5-6) med en tons sänkning:

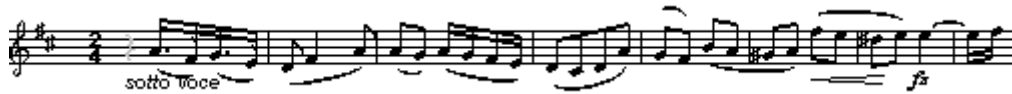
Efter att dessa presenterats i de första 8 takterna, spelas de samtidigt (takt 9-12) och blandas därefter i de fyra stämmorna på det mest sinnrika sätt.

² Carl Czerny, 1791-1857, var elev till Beethoven och blev sedermera en av tidens mest framstående pianopedagoger med bl. a. Liszt som elev.

Trions första del kontrasterar med en mjuk melodi, medan den andra delen, med sina trioler och sin större rörlighet, låter betydligt morskare.

Tredje satsen är ett tema med variationer med satsbeteckningen *Andante*. Temat (D-dur) är inte helt lätt att memorera:

Den 2: a variationen är full av behag. Den 4: e i moll har en mörkare stämning. Den 6: e variationen spelas mot ett ackompanjemang i cello, som rytmiskt påminner om en trumma:

Detta rytmiska motiv fortsätter i codan, först i violan, sedan i 2: a fiolen och slutligen i 1: a fiolen. Efter ytterligare en variation (den 7: e!) återkommer trummandet i cello vilket avslutar codan.

Sista satsens *Allegro* bygger i stort sett på ett enda tema:

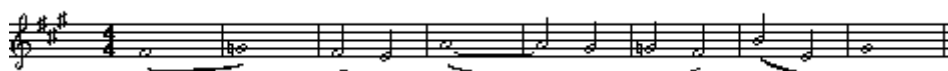
Sidogruppen (E-Dur) upprepar samma tema, men nu med en envis upprepning av samma ton (E) i cello, en orgelpunkt i form av ett ostinato:

Användning av samma tema i både huvudgrupp och sidogrupp förekommer även i oboekvartetten K 370, första satsen. I slutgruppen dyker cellons ostinato upp på nytt, denna gång till ett böljande tema:

Genomföringen utforskar huvudtemat och ostinatots rytmiska mönster. Plötsligt bryts stämningen av ett brett psalmlikt tema, som avslutar genomföringen.

Att på detta sätt infoga ett nytt tema i subdominanten (här D-dur) var inte ovanligt i den klassiska stilens finalsatser i sonatform. I återtagningen fortsätter temabearbetningen, och satsen avslutas med en coda, naturligtvis även den genomsyrad av huvudtemat.

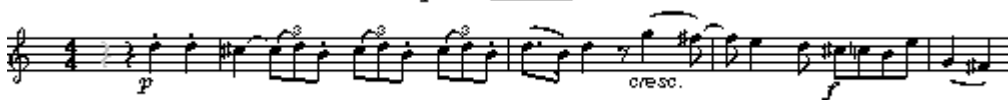
Stråkkvartett C-dur K 465

1. *Adagio – Allegro* 2. *Andante cantabile* 3. *Menuetto: Allegro – Trio* 4. *Allegro molto*
1785

Om Mozart skrivit så måste han ha menat det. Så försvarade Haydn inledningens toner till denna kvartett, som så många på Mozarts tid ifrågasatte och t.o.m. trodde var tryckfel. Den kallas ju också allmänt för *Dissonanskvartetten*. Numera blir ingen chockerad, snarare förhäxad. Och många har säkert spelat de första takterna för goda vänner och bett dem gissa på århundrade och tonsättare³. Några kommentarer från Mozart lär inte finnas, men kanske ville han förbereda lyssnaren på att detta verk inte bara har den glada stämning, som man normalt förknippar med C-dur. Allegrots huvudtema klingar dock käckt och förtröstansfullt:

Även de två sidotemana utstrålar fröjd och gamman.

Som så många gånger förr bygger sluttemat i den klassiska sonatformsmallen på huvudtemat. I genomföringen mörknar stämningen alltmer. Det är cello, som efter 18 takter anslår tonen med följande variant av huvudtemats två första takter:

Smärtan kulminerar i det växelspel mellan violin 1 och cello som sedan tar vid.

Man känner i dessa fraser igen de 5 toner, som är understrukna i huvudtemats notexempel. Med återtagningen lättar molnen. Satsen avslutas med en coda.

Andra satsen med beteckningen *Andante cantabile* har sonatform utan genomföring. Det rofyllda huvudtemat är en av Mozarts skönaste ingivelser.

I överledningen har violinen och cello en dialog, som i ömsint innerlighet söker sin like.

³Gissningar går ofta till 1800-talets slut till någon tonsättare som t.ex. likt Schönberg sysslar med upplösning av tonaliteten. Charles Rosen har i sin bok *The Classical Style* en intressant synpunkt om dessa dissonanta toner. Som exempel på Mozarts oöverträffade tonala stabilitet påstår han, att dessa toner aldrig lämnar C-dur vilket man enligt honom kan kontrollera genom att då och då slå an ett C-durackord när de spelas.

Högtidsstunden fortsätter med sidotemat, där cellons 16-delar spelar stor roll i den magi som sidogruppen bjuder på.

Överledningens himmelska dialog (se notexempel ovan) tas åter upp i slutgruppen, som direkt leder till återtagningen. I denna utvecklas överledningstemat ytterligare. Att Mozart själv måste ha älskat detta tema förstår man när det återkommer en fjärde gång, nu som ackompanjemang till ett helt nytt tema i codan, lika överjordiskt besjälat som de tidigare:

Menuetten har beteckningen *Allegro*. De två menuetteprisernas teman har motiviskt likartad uppbyggnad. Första menuettens tema inleds så här.

Växlingarna mellan svagt och starkt ger liv åt de okonstlade melodierna. Med trion i moll inträder något helt annat. Nu upplevs *forte*avsnitten nästan hotfulla.

Här gör Mozart verkligen skäl för epitetet "demonisk".

I sista satsens *Allegro molto* återvänder den lättsamma stämningen, men satsen är rik på kontraster. Första temat slår an tonen:

I överledningen ökar dramatiken och sidogruppen innehåller inte mindre än 3 teman. Det första är spänstigt:

Andra sidotemat består av virvlande 16-delar i 1: a violinen. Det avlöses av ett mera sångbart tema i Ess-dur!:

Slutgruppen inleds med de virvlande 16-delarna från andra sidotemat. Genomföringen sysslar huvudsakligen med huvudtemat. I återtagningen får det sångbara sidotemat breda ut sig mera än i expositionen. En coda avslutar satsen.